

UN PATRIOTA D'ALTRES TEMPS: ANTONI DE CAPMANY I LA HISTORIOGRAFIA RACIONALISTA

RAMON GRAU I FERNÁNDEZ
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

RESUM

La trajectòria d'Antoni de Capmany (1742-1813) es desplega en cinc etapes: fins a 1770, temps de formació; 1770-1783, opció per la carrera d'escriptor i primeres grans aportacions en els camps de la filologia i, sobretot, de l'assaig polític i de la historiografia; 1784-1792, maduresa i desenvolupament de les mateixes especialitats; 1793-1808, minva de la productivitat i esllavissament cap a l'oposició política; 1808-1813, immersió en la resistència contra Napoleó i en el procés constituent de Cadis. Mentre que l'adscripció de Capmany al racionalisme empíric propi de la Il·lustració i la incorporació del Romanticisme com a seqüela del sensualisme il·lustrat són aspectes que ja no es presten a la controvèrsia, el seu sentit de pertinença per cercles concèntrics —Barcelona, Catalunya, Espanya, Europa— no és encara fàcil d'interpretar des de les perspectives nacionalistes contemporànies.

PARAULES CLAU

Racionalisme, sensualisme, Romanticisme, patriotisme, historiografia, assaig polític.

A patriot of other times: Antoni de Capmany and rationalist historiography

ABSTRACT

The career of Antoni de Capmany (1742-1813) followed five different stages: up to 1770, the time he was learning; 1770-1783, when he chose the career of writer and his first great contributions to the fields of philology and particularly political essays and historiography; 1784-1792, maturity and de-

velopment of these specialities; 1793-1808, a fall-off in production and slide towards political opposition; 1808-1813, immersion in the resistance against Napoleon and in the Cadiz Constitution. While Capmany's connection with the empirical rationalism of the Enlightenment and the inclusion of romanticism as a consequence of enlightened sensualism do not arouse controversy anymore, his sense of belonging via concentric circles – Barcelona, Catalonia, Spain, Europe – is no longer easy to interpret from contemporary nationalist perspectives.

KEYWORDS

Rationalism, sensualism, Romanticism, patriotism, historiography, political essays.

Com escau en aquest cicle, parlarem d'Antoni de Capmany en la seva condició d'historiador, tot i que no ho fou amb exclusivitat ni de la manera que avui apareix com la més normal, sinó des del punt de vista, que ara sembla tan remot, de la Il·lustració del Set-cents. En efecte, la història, els fets passats, foren per a ell matèria empírica, un dipòsit de dades útils per investigar les estructures socials i les seves repercussions en les esferes de l'economia i de la política. Capmany pertanyia de ple a la Il·lustració, en el sentit menys trivial que aquesta adscripció podia tenir en un moment tan avançat dins la trajectòria del racionalisme europeu com era el darrer quart del segle XVIII.

Fou, verament, un historiador crític d'aquell temps concret i, per això mateix, un explorador dels límits de la interpretació racional del món, obert a les dades dels sentits i a la intuïció i ben preparat per assumir l'emergència dels nacionalismes estimulats per la Revolució Francesa de 1789.

RACIONALISME I PATRIOTISME

La relació entre les dues nocions anunciades en el títol —racionalisme i patriotisme— mereix una petita digressió preliminar, que recuperarem en la conclusió.

El racionalisme va néixer amb la voluntat de ser un instrument objectiu per a mirar de controlar el món exterior, encara que ben aviat va ser aplicat

a l'anàlisi de la mateixa humanitat. Diuen que hi ha persones capaces de fer introspecció servint-se exclusivament de la raó.

En canvi, el patriotisme té, de manera prioritària, una dimensió íntima, com a expressió d'un sentiment. Es pot observar que, empíricament, aquest sentiment pot aparèixer compartit en societat i esdevenir un ajut per a definir i delimitar les relacions externes de l'individu i del grup, cosa que no deixa de ser una altra manera de controlar el món.

En casos particulars, sembla com si la combinació dels dos instruments fos impossible i que un escriu de racionalisme congelés la capacitat de sentir o que la plèthora de sentiments de pertinença anul·lés la raó. Són els dos extrems del ventall. Per fortuna, els éssers humans no són gens unidimensionals i solen situar-se en posicions intermèdies. I, d'altra banda, aquests equilibris més o menys conscients entre raó i sentiment mai no són definitius, sinó que poden variar significativament al llarg de la vida a causa de la precarietat de la condició humana.

En la talaia de qui se situa, temeràriament, com a espectador desapassionat d'una altra vida humana, a l'hora d'avaluar el pes dels dos atributs apareix un problema elemental.

Copsar i peritar l'activitat racional d'una persona concreta pot ser una empresa laboriosa, però mai impossible *a priori*, perquè l'exercici de la raó es posa en relació amb unes normes prefixades, independents de l'individu, i a més les accions emanades d'ella susciten reaccions de l'entorn, que són sentències pràctiques sobre la clarividència de la raó.

En canvi, tot i que el patriotisme pot encarnar-se en accions i que hi ha comportaments humans —sobretot els de caràcter heroic— que semblen inconcebibles al marge d'aquesta propietat individual, la seva qualitat de sentiment personal i intransferible el sostreu a la comprovació empírica.

LA PROGRESSIÓ VITAL D'ANTONI DE CAPMANY

Podem dividir la vida d'Antoni de Capmany en cinc etapes prou ben caracteritzades.

En primer lloc, tenim els anys de formació, fins que pren la decisió d'abandonar la carrera militar i desenvolupar una activitat literària amb intenció política, una decisió adoptada el 1770 sota l'influx de l'ambient de la Il·lustració i el despotisme il·lustrat.

Entre 1770 i 1783, Capmany defineix el ventall de les seves especialitats i hi fa les primeres grans aportacions, en el camp de la filologia i, sobretot, com a assagista polític i historiador, àrees aquestes on es defineix per la crítica dels apriorismes aparentment racionals de la política del despotisme il·lustrat des de la perspectiva de l'experiència empírica.

Entre 1784 i 1792, en plena maduresa vital, Capmany desenvolupa tant la seva faceta filològica com la historiogràfica, amb la incorporació de teories romàntiques que no són altra cosa que un desenvolupament conseqüent del sensualisme adherit a la Il·lustració.

Entre 1793 i 1808, la productivitat literària de Capmany minva i es torna més dispersa, alhora que personalment es va decantant cap a la dissidència política en l'ambient enrairit de la Cort de Carles IV.

I, finalment, el col·lapse del règim borbònic el 1808 determina la completa immersió del nostre protagonista en la lluita per refundar el cos polític d'Espanya, amb una dedicació específica a rescatar el patrimoni constitucional anterior a la irrupció de l'absolutisme monàrquic com a matèria primera útil per al nou procés constituent.

Si, des del punt de vista de l'exercici de la raó, tota la carrera d'Antoni de Capmany està dominada pel racionalisme empíric que fa de la història el seu laboratori, des del punt de vista dels sentiments de pertinença la seva evolució presenta un recorregut que sembla tan clar com radical: comença amb un cosmopolitisme propi de l'intel·lectual que veu la gran cultura europea com la seva pàtria autèntica i evoluciona fins a un tancat nacionalisme espanyol de combat en els temps de l'ocupació napoleònica.

Dins d'aquesta evolució general, hi ha en Capmany, des de bon començament, una percepció de les diferències internes d'Espanya i una identificació personal amb la societat catalana, que li apareix com a molt més madura que la resta de les col·lectivitats peninsulars. L'èmfasi en els valors de laboriositat i de voluntat política participativa de les classes populars catalanes —de fet, les urbanes o barcelonines— i la consideració dels seus efectes regulars i duradors en termes de progrés el fan cada vegada més escèptic respecte als èxits històrics de Castella i respecte al geni meridional assignat genèricament als espanyols, tot i la seva brillantor, expressada en la literatura culta i en la parla popular.

Aquesta visió crítica de la consistència interna d'Espanya, que es basa en l'adhesió personal als valors de la societat urbana barcelonina i és patent en les

obres centrals de Capmany, entre 1779 i 1792, és interferida per la Revolució Francesa i l'aparició de la gran amenaça exterior, que obliga a reagrupar forces dins la península Ibèrica. Però en el fons no desapareix, sinó que es transforma en una teorització d'Espanya com a nació de nacions que ha sobreviscut, amb penes i treballs, fins als nostres dies.

1

Antoni de Capmany va néixer a Barcelona el 24 de novembre de 1742, cap al final del segon regnat de Felip V, el primer Borbó a Espanya. Procedia d'una família gironina registrada en la classe dels ciutadans honrats des de 1495, que entroncà el 1628 amb la petita noblesa rural; concretament amb la nissaga dels Montpalau, senyors d'Argelaguer des de 1216.

El besavi del nostre protagonista es va distingir en la defensa de la frontera septentrional catalana contra les successives invasions franceses de la segona meitat del segle XVII i va obtenir el títol de cavaller el 1671, atorgat pel rei Carles II amb caràcter de distinció hereditària.

En la mateixa línia, l'avi fou comandant de la milícia ciutadana de la ciutat de Girona durant el setge imposat per l'exèrcit francès el desembre de 1710 i, arran de la capitulació davant el duc de Noailles el febrer de 1711, va sofrir la incautació dels seus béns i va haver d'exiliar-se a Itàlia, la qual cosa va ocasionar a la família una pèrdua d'estatus irreversible.

El pare d'Antoni de Capmany, nascut el 1708, i el germà gran, nascut vers 1740, ambdós batejats amb el nom de Geroni, van buscar aixopluc dins el règim borbònic. Qui va tenir més èxit va ser el fill, que seguí la carrera militar i destacà com a matemàtic. Va morir prematurament en l'acció militar de 1775 contra Alger, on havia anat amb el grau de tinent coronel i en qualitat d'ajudant de camp del comandant de la infortunada expedició. L'any següent d'aquesta nova desgràcia familiar, el 1776, el pare va obtenir la plaça de comptador de l'Ajuntament de Barcelona, càrrec que exercí fins a la seva mort el 1784.

Antoni, que, com a escriptor, adoptaria com a segon cognom el dels ancestres nobles en detriment del matern Surís, va estudiar humanitats al Seminari Conciliar de Barcelona, segons sembla sense gran profit. Cap a 1760 començà una carrera militar ingressant com a cadet als dragons de Mèrida, i, amb dinou anys, va participar en la campanya contra Portugal de 1762 com a lloctinent al segon regiment de tropes lleugeres de Catalunya. Desplaçat

amb el seu regiment a la localitat d'Utrera i casat sense autorització superior el 1768, va demanar i obtenir la baixa de l'exèrcit el 1770.

2

Instal·lat a la ciutat de Sevilla, va freqüentar el cercle il·lustrat de Pablo de Olavide. El gener de 1773 va encetar la seva trajectòria polícoliterària polemitzant amb José Cadalso, en un assaig que establia ja el punt de vista que informaria tota la seva carrera posterior: *Comentario sobre el Doctor festivo y Maestro de los eruditos a la violeta, para desengaño de los españoles que leen poco y malo*, signat amb el pseudònim de Pedro Fernández. Es tractava de reconèixer la superioritat de la cultura europea moderna i l'encert d'una bona part de les crítiques il·lustrades a la societat espanyola i, des de l'assimilació d'aquest dictamen, buscar en el patrimoni hispànic aquells elements que permetessin la modernització sense ruptura amb les tradicions nacionals.

El juny del mateix any ingressà a l'Academia de Buenas Letras de Sevilla amb una dissertació històrica sobre les llengües, i especialment sobre la castellana. Poc després va oferir a Pablo de Olavide incorporar un grup d'agricultors i artesans catalans a la colonització de Sierra Morena, un projecte que es va portar a terme durant els primers mesos de 1774, amb l'ajut patern pel que fa al reclutament de les famílies a Barcelona i sense gaire èxit un cop arribats a La Carolina.

Les dissensions amb el radical Olavide a propòsit del revolucionari model social de les colònies portaren a una ruptura, consumada poc abans de la caiguda del peruà en mans de la Inquisició, i van motivar la marxa de Capmany cap a Madrid. A la Cort, va buscar el favor de Floridablanca, i aquest ministre li va proporcionar una plaça d'oficial de correus, que va servir nou anys, entre 1775 i 1783, mentre rellançava la seva carrera com a filòleg i historiador.

El novembre de 1775 va entrar com a membre supernumerari en la Real Academia de la Historia, quan, de fet, encara no podia exhibir cap treball pròpiament d'historiador. En el discurs d'ingrés no sols va repetir el seu balanç ponderat entre tradició i modernitat expressat en la polèmica amb Cadalso, sinó que en va reaprofitar la lletra ben a fons. Dins l'Acadèmia va desenvolupar, entre altres funcions, la de censor de llibres.

Els primers passos de Capmany com a escriptor van coincidir amb el moment de crisi subsegüent a l'avalot de les quintes barceloní de 1773 i la situació

de poder fàctic de la Diputació dels Gremis que es va mantenir a Catalunya fins a final de 1774. Mentrestant, una altra figura important de la Cort madril·lenya, Pedro Rodríguez Campomanes, anava assentant les bases teòriques per destruir les corporacions, dispersar la indústria barcelonesa i acabar així amb un important focus de resistència al règim. Aquests dissenys van donar lloc a un dels més cèlebres escrits del polític asturià: el *Discurso sobre el fomento de la industria popular*, publicat el 1774. L'any següent va produir el més moderat *Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento*.

El 1776, Antoni de Capmany va servir de pont entre el ministre il·lustrat i el seu mateix pare, qui, des de l'Ajuntament de Barcelona, enviaria a Campomanes, per iniciativa personal, documentació acreditativa de la solidesa del règim corporatiu i destinada a contrarestar el programa desregulador dels agents governamentals. Per la seva banda, el jove Capmany havia assumit la composició d'una apologia teòrica dels gremis, no se sap si per iniciativa pròpia o per encàrrec directe d'alguna institució interessada (el municipi barceloní o les mateixes corporacions). Aquesta apologia corporativa contra el liberalisme econòmic conegué dues versions prou diferents. La primera d'elles fou probablement encetada, si no acabada, abans de la recepció del segon dels mencionats discursos de Campomanes, publicat i distribuït des de la Cort el 1775.

Aquesta versió original porta el títol de *Discurso político económico sobre la influencia de los gremios en el Estado, en las costumbres populares, en las artes y en los mismos artesanos* i fou editada amb retard, i encara anònimament, el 1788. L'escrit mostra un gran domini del mètode del racionalisme empíric en pugna amb el racionalisme purament especulatiu del ministre i el posa al servei de dues causes connectades: en primer lloc, la defensa de les estructures econòmiques i socials reals, que són les pròpies de l'organització estamental, sense excloure les implicacions que aquest ordre té en matèria de representació política; i, en segon lloc, la legitimació d'una teoria evolutiva, segons la qual el progrés efectiu no s'aconsegueix amb capgiraments traumàtics.

Una versió mitigada del mateix assaig, amb el títol de *Discurso económico-político en defensa del trabajo mecánico de los menestrales y de la influencia de sus gremios en las costumbres populares, conservación de las artes y honor de los artesanos*, fou publicada sota el pseudònim de Ramón Miguel Palacio l'any 1778, quan la relació política entre la Cort i la societat catalana havia quedat apaivagada i el mateix Capmany havia abordat ja el desenvolupament del seu pensament sota la forma d'una història econòmica de Barcelona centrada en

l'edat mitjana i edificada sobre fonts primàries. Són les cèlebres *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, aparegudes el 1779-1780 en dos volums, un de text i l'altre d'apèndix documental.

Per a la transcripció de documents als arxius de Barcelona, Capmany va demanar el 1776 una subvenció de l'Academia de la Historia i comptà, a partir de 1777, amb el suport decidit de la Junta Particular de Comerç de Barcelona, que va posar a la seva disposició el treball de diversos experts, entre els quals Antoni Juglà i Jaume Caresmar, i també va subministrar recursos per a la publicació.

Durant aquesta etapa d'aprofundiment en la historiografia i de labor pacient que va de 1776 a 1779, Capmany va assentar la seva fama a la Cort amb treballs d'indole filològica i una intenció didàctica que els va atorgar una llarga vida: *Arte de traducir el idioma francés al castellano*, de 1776, i, sobretot, *Filosofía de la elocuencia*, de 1777, obra que depèn intensament de teories divulgades per l'enciclopedisme francès, amb el qual estava molt familiaritzat, entre altres raons per la seva condició de censor de llibres.

Amb les *Memorias históricas*, Capmany aflora com a pioner de la historiografia econòmica a escala europea. S'ha dit que possiblement va ser el primer autor a utilitzar l'expressió *història econòmica* per a caracteritzar una monografia històrica. El nostre autor hi reconstrueix la gènesi i el desenvolupament de l'economia barcelonina i catalana d'acord amb un esquema primàriament analític que respon a la voluntat de subratllar un encadenament causal.

En efecte, l'impuls inicial és atribuït a la política imperial dels monarques del Casal de Barcelona, que formaren una marina de guerra, i Capmany n'arreglera cronològicament els testimonis, com a proves empíriques que, per acumulació, demostren la força de la idea. Al seu torn, l'existència d'aquesta marina de guerra és presentada com l'estímul que posà en marxa la navegació comercial, igualment il·lustrada per un conjunt de proves. El comerç marítim a llarga distància fou, sempre segons Capmany, l'activador de la producció local, tant la de l'agricultura catalana, que superava així la pura economia de subsistència, com, sobretot, la de l'artesanat urbà organitzat en gremis, que són objecte de ressenya detallada.

Si l'esquema comença amb un fet polític —l'expansionisme militar dels reis—, un altre fet polític n'és l'estrambot: els gremis, com a estructura de control i representació externa dels seus membres, tenien uns anhels que quedaren satisfets pel règim municipal del Consell de Cent, que els va concedir

una visibilitat ciutadana i una participació en el govern local al costat dels estaments privilegiats.

Sens dubte, aquest esquema històric té presents l'experiència i les polèmiques del mateix segle XVIII, quan l'elecció de Barcelona com a base logística per a les campanyes italianes de Felip V fou considerada com una decisió positiva que va contribuir a activar molt significativament la demanda sobre les indústries locals i a relançar el conjunt de l'economia barcelonina i catalana. En qualsevol cas, és obvi que la reconstrucció del passat medieval en uns termes que posen l'estímul estatal en la base del desplegament de la riquesa fou feta amb vista a inspirar al govern de Carles III una política econòmica d'estímul i protecció. En definitiva, la historiografia de Capmany és eminentment pragmàtica.

3

L'aparició del segon volum de les *Memorias históricas* el 1780 va consolidar el prestigi de Capmany com a historiador i editor de fonts. La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona li va obrir les portes el 1782. I fins a la fi del règim borbònic va rebre nombrosos encàrrecs oficials, alguns dels quals —els de divulgació històrica— serví amb poc entusiasme.

Membre numerari de l'Academia de la Historia madrilenya des de 1784, l'any següent, ja alliberat de la seva ocupació en el servei de correus, es traslladà novament a Barcelona amb l'encàrrec regi de formar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó un diplomatarí de tractats d'aquesta monarquia amb estats musulmans, que seria publicat el 1786 i que cal vincular amb l'interès de la Cort de Carles III per definir una política mediterrània consistent.

El 1782 Capmany havia sol·licitat una pensió a l'Ajuntament de Barcelona com a premi per les seves investigacions sobre la història de la ciutat, però el vincle més estable entre el municipi i l'historiador no es va formalitzar fins al 1785, arran de la mencionada vinguda a la capital catalana, ja desaparegut el pare, Geroni de Capmany.

El nostre historiador fou nomenat aleshores representant permanent dels interessos de l'Ajuntament davant la Cort, i va mantenir aquesta important ambaixada fins a la crisi de 1808. Ocasionalment, la comanda podia ser ampliada a la representació de totes les ciutats catalanes amb vot en Corts quan eren requerides: ho fou, per exemple, en el moment de creació del Banco Nacional el mateix any de 1785.

La professionalització de Capmany com a historiador va incidir en la seva vessant filològica i donà lloc al *Teatro histórico-crítico de la elocuencia española*, cinc volums d'antologia de prosa castellana ordenada i raonada seguint un ordre cronològic, publicats entre 1786 i 1794, abans de desplegar-se més plenament en el *Suplemento a las Memorias históricas* i l'edició i estudi del *Libro del Consulado*, dues empreses dels anys 1791-1792 finançades de nou per la Junta de Comerç barcelonina.

En aquests treballs de maduresa, el racionalisme empíric característic de la millor Il·lustració, que havia conduït Capmany a estudiar el patrimoni institucional i cultural català i espanyol en la seva dimensió històrica, deixa lloc per encabir-hi també formulacions primerenques de visions pròpies del Romanticisme.

És característic d'aquesta novetat el discurs preliminar del *Teatro histórico-crítico*, amb la seva exaltació del geni popular, un tema que, de tota manera, es pot rastrejar retrospectivament fins als dos discursos sobre els gremis de deu anys abans i, encara, fins al primer assaig en resposta als *Eruditos a la violeta*, de 1773.

I potser encara més clar al respecte és el capítol final del nou lliurament de les *Memorias históricas*, basat en l'estètica sensualista i consagrat a l'apologia raonada de l'arquitectura gòtica, en polèmica implícita amb l'influent acadèmic de San Fernando, Antonio Ponz. Des d'un neoclassicisme tancat i un esperit normatiu molt útil als dissenys unificadors i centralitzadors de la dinastia borbònica, Ponz havia censurat tant les obres antigues com les pràctiques artístiques modernes a Barcelona en el volum xiv del seu *Viage de España*, publicat poc abans de l'escrit de Capmany, el 1788.

Els continguts del *Suplemento a las Memorias históricas*, que iguala en extensió i repeteix l'estructura en dos volums del primer lliurament, testimonien que Capmany, instal·lat a Madrid i proper a les fonts del poder, s'anava consolidant com una veu dissident dins del despotisme il·lustrat. Pel que fa a l'argument que dona a l'obra la seva estructura tripartida —navegació, comerç, producció urbana—, els matisos respecte als capítols de 1779 són importants.

Enfront dels autosatisfets discursos oficials sobre una causació lineal entre decisions estatals i florida de l'economia del país, Capmany oposa ara l'evidència empírica que la demanda reial de Felip V sols va poder trobar satisfacció a Catalunya perquè a Barcelona existia una estructura productiva desenvolupada des de segles abans, a diferència d'altres parts d'Espanya, i perquè aquest

arrelament diferencial del treball —vist com el veritable caràcter nacional català— havia descansat fins al 1714 en un sentiment de l'honor social garantit per la participació dels menestrals en els governs municipals, i d'aquests en un dels tres braços que es reunien en Corts amb els reis per decidir el rumb de l'Estat.

Entre febrer de 1788 i gener de 1802, Capmany va exercir, primer interinament i des de 1790 com a titular, el càrrec de secretari de l'Acadèmia de la Història, i contribuï el 1796 al primer volum de les *Memorias* de la institució amb una extensa ressenya històrica de la mateixa entitat.

4

Arran del conflicte bèl·lic amb la França revolucionària el 1793, Capmany va participar amb entusiasme en el moviment de la societat civil catalana, que va formar i finançar cossos armats voluntaris per a la Guerra Gran o del Rosselló, en un gest que emulava els mecanismes de col·laboració i servei a la monarquia en el si de la Corona d'Aragó, tan diferents del reclutament forçós que havia donat lloc a l'avalot de 1773.

Després d'aquesta fase d'exaltació patriòtica, que, enfront de l'adversari tradicional de les dinasties medievals i de l'austríaca, podia ser alhora catalana i espanyola, el canvi d'aliances patrocinat pel favorit Manuel Godoy el 1796, amb el primer Tractat de San Ildefonso signat amb el Directori francès, va anar situant Capmany en l'oposició política.

Aquesta dissidència es manifestà en crítiques públiques contra l'afrancesament cultural, presentat ara com l'avantsala de la introducció d'uns principis jacobins que, des de la perspectiva de la tradició constitucional catalanoaragonesa, eren percebuts com una repetició agreujada de l'absolutisme monàrquic, igualment d'arrel francesa, com anava subratllant Capmany cada vegada amb més força.

El 1802, ja jubilat de la Real Academia de la Historia, va rebre l'encàrrec regi de visitar i ordenar els arxius del Reial Patrimoni al Principat de Catalunya, i en aquesta funció va reunir i inventariar els antics arxius de la Batllia General de Catalunya i del Mestre Racional de Barcelona, que serien ingredients fonamentals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

En aquesta etapa va preparar una revisió en profunditat de la *Filosofia de la eloquencia*, que seria editada a Londres el 1812, i va publicar el seu diccionari francès-espanyol el 1805 i les *Quæstiones críticas sobre varios puntos de*

historia económica, política, y militar. Aquesta col·lecció d'assais, publicada el 1807, torna sobre determinats aspectes d'història general col·laterals a les *Memorias históricas*, tractats des d'una perspectiva hipercrítica, gairebé escèptica, en particular l'assaig referit a la suposada puixança demogràfica i econòmica d'Espanya en l'Antiguitat.

5

Arran dels esdeveniments de març a maig de 1808 a Aranjuez i Madrid, Capmany es va situar entre els crítics acèrrims de Godoy i va assumir la responsabilitat d'activar la resistència contra l'ocupació francesa. El primer fruit d'aquesta tasca fou *Centinela contra franceses*, pamflet en dues parts redactat entre agost i octubre d'aquell any i objecte d'edicions diverses dins Espanya i de traduccions al portuguès el mateix 1808, a l'anglès el 1809 i al francès el 1810, aquesta darrera en resposta a la curiositat del mateix Napoleó.

Centinela contra franceses és considerada una obra menor de Capmany o, fins i tot, poc concordant amb la seva trajectòria acadèmica anterior pel seu ús deliberat del registre vulgar, però la condició d'expert en retòrica que tenia l'escriptor no deixava de tenir gran utilitat a l'hora de tocar aquesta tecla amb encert.

Malgrat la seva aparença arrauxada, conté una teorització molt prime-renca de la guerra de guerrilles i, íntimament lligada amb ella, una anàlisi política de la capacitat diferencial de resistència d'aquells estats europeus on la monarquia absoluta havia absorbit tot el poder i enervat les nacions i una Espanya on, en canvi, l'obra centralitzadora dels Borbons des de 1707-1714 no havia aconseguit anul·lar els patriotismes locals. Enfront de la usurpació napoleònica, acceptada majoritàriament per les elits governants a Madrid, el poble, articulat en les nacionalitats històriques, havia sabut reaccionar per salvar Espanya, confirmant així la seva condició de nació de nacions.

Arran de la rendició de Madrid a les forces franceses el desembre de 1808, Capmany va fugir a peu cap a Sevilla, on va arribar per Any Nou. A la capital andalusa va rebre immediatament de la Junta Central l'encàrrec de redactar la *Gaceta* del govern resistent, que va mantenir entre gener i juliol de 1809. A partir d'aquest darrer mes, es va concentrar a preparar la convocatòria de Corts extraordinàries, al servei de la Junta Consultiva, per a la qual va examinar les respostes a l'enquesta adreçada a tal efecte per la Junta Central i obtinguda

de diverses personalitats i entitats del país. L'octubre del mateix any va presentar a la Comissió de Corts una memòria sobre la necessitat de formar una Constitució, el novembre va passar a formar part de la Junta de Cerimonial de Corts i a començament de desembre va presentar un compendi històric sobre les institucions parlamentàries dels reialmes espanyols abans de la irrupció de l'absolutisme.

Aquesta compilació, amb un pròleg incomplet, va quedar inèdita a la mort de Capmany, i significativament fou publicada el 1821, en ple Trienni Constitucional, amb el títol de *Práctica y estilo de celebrar Cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia, y una noticia de las de Castilla y Navarra*.

Com revela el títol, el treball insisteix en la superior maduresa de les institucions parlamentàries aragoneses, valencianes i, especialment, catalanes, molt per damunt de les navarreses i encara més de les castellanes. Aquesta jerarquització, abonada per una base documental i un corpus juridicopúblic molt notable, amb Lluís de Peguera al capdavant, singularitza Capmany dins el grup de pensadors polítics historicistes que van intervenir en el procés constituent de Cadis. Els més destacats entre ells, Jovellanos i Martínez Marina, tenien present sols la tradició de les Corts de Castella. Per això, i encara que no consti la seva participació directa en la redacció del cèlebre *Discurso Preliminar* de la Constitució de 1812, atribuït a Agustín de Argüelles, la menció destacada que s'hi fa de les institucions parlamentàries de la Corona d'Aragó sembla que ha de procedir de Capmany.

Amb el traspàs de poders de la Junta Central al Consell de Regència el gener de 1810, fou encomanada a Capmany la restauració de la *Gaceta* governamental. Nomenat diputat a Corts l'agost del mateix any per la Junta Superior del Principat de Catalunya, Capmany va ser una de les figures eminents a les Corts de Cadis des del començament de les sessions el setembre de 1810 fins a la seva mort, a causa de la febre groga, el novembre de 1813.

Partidari de beure en les fonts del parlamentarisme autòcton, ho va fer patent en nombrosos discursos que van ser escoltats amb impaciència creixent pels líders liberals, que consideraven més útil inspirar-se en les modernes constitucions franceses.

D'acord amb el seu pensament favorable a la conservació de l'ordre estatal enfront de l'individualisme que s'obria pas amb força, el nostre protagonista hagué de concentrar esforços en els fronts possibles. Enfront de la

tendència a la concentració de poder dominant entre els líders liberals, que ell veia com la continuació lògica de l'absolutisme sota altres vestimentes, vetllà especialment per la separació de poders i per establir un equilibri entre executiu i legislatiu, així com tractà que fossin respectades les institucions locals, com a nervi del fonament nacional de l'Estat renaixent. Si aquests intents l'allunyaren dels liberals, no per això obtingué l'aprovació dels reaccionaris, perquè Capmany participà sense recances en el desmuntatge dels ressorts de poder de l'Antic Règim, en particular l'odiosa Inquisició, i en l'establiment de la llibertat de premsa.

CONCLUSIÓ

La gran capacitat racional de Capmany és demostrable a través dels seus escrits, i l'evolució des d'una certa ingenuïtat en l'acceptació de les doctrines enciclopedistes franceses fins a un marcat escepticisme és una prova addicional que el treball de la raó i amb la raó fou l'eix fonamental de la seva trajectòria.

Pel que fa al seu sentiment de pertinença, les manifestacions foren fluctuants i, sobretot, complexes, amb una combinació de barcelonisme, catalanisme, espanyolisme i europeisme que a molts els ha semblat rara. En part per això, ja en vida fou posada en dubte la seva sinceritat, i les polèmiques al respecte no han cessat amb el pas del temps entre els qui han considerat oportú recordar el nostre personatge.

A parer meu, l'autenticitat dels sentiments patriòtics de Capmany és molt probable. En primer lloc, perquè la combinació de plans al·ludida és, al capdavall, una identificació plausible i no excloent per cercles concèntrics, des de la ciutat nadiua fins a la globalitat de la cultura occidental, passant per la nacionalitat petita dels temps antics i la nacionalitat gran dels temps moderns. En segon lloc, perquè, el 1808, quan desaparegué la crosta de la censura imposada pel règim borbònic, Antoni de Capmany deixà aflorar més lliurement expressions patriòtiques concordants amb els seus antecedents familiars, que solen tenir un gran pes en les opcions bàsiques i en els sentiments dels individus. I, en tercer lloc, perquè la seva actitud dels darrers anys, que hem de suposar la més elaborada i no pas un senyal de senectut, no el dugué al triomf social, sinó que el confrontà amb els membres de les elits polítiques més influents del seu temps i el deixà en una posició incòmoda, entre dos focs. En certa manera, el

caire que pren la derrota que indefectiblement tanca la vida de cadascú és la pinzellada que en completa el retrat més veraç.

Però, com deia, la sinceritat dels sentiments, al capdavant, no es pot comprovar, i la impressió que desprenç del repàs de la trajectòria biogràfica d'Antoni de Capmany i de l'estudi de la seva obra escrita no pot aspirar a altra cosa que a constituir una hipòtesi versemblant.

I no vull pas ocultar que la dificultat principal és que una de les especialitats de Capmany fou, precisament, sotmetre els sentiments en general, i els de pertinença en particular, a l'escrutini racional. L'eloquència de les seves descripcions analítiques del tarannà del poble, fetes des del punt de vista d'un home conscient de pertànyer a una ínfima minoria de privilegiats sense arrels locals, el situen com a espectador no participant, i aquesta actitud distant, característica dels seus exercicis acadèmics, va en detriment de la seva credibilitat quan, finalment, es mostra inflammat per la ràbia i l'entusiasme d'un nacionalisme compartit amb el poble.

És clar que la crisi desfermada per l'ocupació napoleònica fou una conjuntura històrica verament excepcional, que transformà els individus i les col·lectivitats. Tolstoi, amb la seva mestria inigualable, ens n'ha mostrat exemples alligonadors.

BIBLIOGRAFIA

A) OBRES D'ANTONI DE CAPMANY (per ordre cronològic)

Comentario sobre el Doctor festivo y Maestro de los eruditos a la violeta, para desengaño de los españoles que leen poco y malo, 1773. [«Pedro Fernández», pseudònim. Edició de Julián Marías (1963), p. 181-218]

Discursos analíticos sobre la formación y perfección de las lenguas, y sobre la castellana en particular, c. 1773. [Inèdit perdut; fragments a Sempere, 1785, p. 139-144]

Oración gratulatoria, leída al ingresar en la Real Academia de la Historia, 1775. [Edició de Hans Juretschke (1969), p. 208-214]

Discurso político-económico sobre la influencia de los gremios en el Estado, en las costumbres populares, en las artes y en los mismos artesanos, c. 1775. Editat com a anònim per A. Valladares de Sotomayor. *Semanario erudito* [Ma-

- drid], Blas Román, 1788, tom x, p. 173-224. [Reedició de Luis Sánchez Agesta (1949), p. 67-109]
- Arte de traducir el idioma francés al castellano*. Madrid: Antonio de Sancha, 1776.
- Filosofía de la elocuencia*. Madrid: Antonio de Sancha, 1776. [Segona edició revisada: Londres: H. Bryer, 1812.
- Discurso económico-político en defensa del trabajo mecánico de los menestrales y de la influencia de sus gremios en las costumbres populares, conservación de las artes y honor de los artesanos*. Madrid: Antonio de Sancha, 1778. [«Ramón Miguel Palacio», pseudònim]
- Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Antonio de Sancha, 1779, 2 vol.
- Discurso pronunciado [...] en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1782. [Edició d'Antón Pelayo (2001), p. 167-173]
- Compendio cronológico-histórico de los Soberanos de Europa*. Madrid: Miguel Escribano, 1784.
- Teatro histórico-crítico de la elocuencia española*. Madrid: Antonio de Sancha, 1786-1794, 5 vol.
- Descripción política de los Soberanos de Europa*. Madrid: Miguel Escribano, 1786.
- Antiguos tratados de paces y alianzas entre algunos reyes de Aragón y diferentes príncipes infieles de Asia y África, desde el siglo XIII hasta el XV*. Madrid: Imprenta Real, 1786.
- Ordenanzas de las Armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey D. Pedro IV, año de MCCCLIV*. Madrid: Imprenta Real, 1787.
- Código de las costumbres marítimas de Barcelona, hasta aquí vulgarmente llamado Libro del Consulado*. Madrid: Antonio de Sancha, 1791.
- Suplemento a las Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Antonio de Sancha, 1792, 2 vol.
- «Noticia del origen, progresos y trabajos literarios de la Real Academia de la Historia». A: *Memorias de la Real Academia de la Historia*, 1 (1796), p. I-CLXI.
- Colección de los tratados de paz, alianza, comercio, etc., ajustados por la Corona de España con las potencias extranjeras desde el reinado del señor Don Felipe Quinto hasta el presente*. Madrid: Imprenta Real, 1796-1801.
- Comentario con glosas críticas y joco-serias sobre la nueva traducción castellana de las Aventuras de Telémaco*. Madrid: Sancha, 1798.

- Nuevo diccionario francés-español*. Madrid: Sancha, 1805
- Nuevo diccionario francés-español*. Segona edició augmentada. Madrid: Sancha, 1817
- Quëstiones críticas sobre varios puntos de historia económica, política, y militar*. Madrid: Imprenta Real, 1807.
- Centinela contra franceses*. Madrid: Gómez Fontenebro y Compañía, 1808.
- Centinela contra franceses. Parte segunda*. Madrid: Sancha, 1808. [Edició de les dues parts reunides: Manresa, Ignacio Abadal, 1808]
- Informe [...] a la Comisión de Cortes, 17 de octubre de 1809*. [Edició de José Álvarez Junco (1967), p. 533-551]
- Carta de un buen patriota que reside disimulado en Sevilla, escrita a un amigo suyo domiciliado hoy en Cádiz, 18 de mayo de 1811*. Cádiz: Imprenta Real, [1811].
- Segunda carta del buen patriota disimulado en Sevilla, a un amigo suyo domiciliado hoy en Cádiz, 20 de junio de 1811*. Cádiz: Imprenta Real, 1811.
- Manifiesto de D. Antonio de Capmany en respuesta a la contestación de D. Manuel José Quintana*. Cádiz: Imprenta Real, 1811.
- Exposición que en favor de los Ayuntamientos leyó [...] en la sesión pública de las Cortes el día 13 de junio de 1813*. Cádiz: Vicente Lema, 1813.
- Práctica y estilo de celebrar Cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia, y una noticia de las de Castilla y Navarra*. Madrid: José Collado, 1821.

B) ESTUDIS SOBRE ANTONI DE CAPMANY

- ALCALÁ GALIANO, Antonio. *Recuerdos de un anciano*. Madrid: Imprenta Central, 1878.
- ÁLVAREZ JUNCO, José. «Capmany y su informe sobre la necesidad de una constitución (1809)». *Cuadernos Hispano-Americanos*, 70 (1967), p. 520-551.
- ANTÓN PELAYO, Javier. «El discurs de presentació d'Antoni de Capmany a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1782)». *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 19 (2001), p. 163-174.
- ARBÓS, Xavier. *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*. Barcelona: Curial, 1986.
- ARTOLA, Miguel. *Los orígenes de la España contemporánea*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1959, 2 vol.

- CARRERA I PUJAL, Jaume. *La Barcelona del segle XVIII*. Barcelona: Bosch, 1951, vol. II, p. 148-170.
- CHECA BELTRÁN, J. «Una retórica enciclopedista del siglo XVIII: la “Filosofía de la elocuencia” de Capmany». *Revista de literatura* (Madrid), L, 99 (1988), p. 61-89.
- DÉROZIER, Albert. *Quintana y el nacimiento del liberalismo en España*. Madrid: Turner, 1978.
- DÍEZ, Fernando. «El Gremialismo de Antonio de Capmany (1742-1813). La idea del trabajo de un conservador ingenuo». *Historia y Política* (Madrid), 5 (2001), p. 171-206.
- ÉTIENVRE, Françoise. «Antonio de Capmany, censeur à la Real Academia de la Historia (1776-1802)». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XIX, 1 (1983), p. 243-274.
- «Introducción biográfica y crítica». A: A. DE CAPMANY. *Centinela contra franceses*, Londres: Tamesis Books Limited, 1988, p. 11-73.
- *Rhétorique et patrie dans l'Espagne des Lumières. L'œuvre linguistique d'Antonio de Capmany (1742-1813)*. París: Honoré Champion, 2001.
- FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA FRANCISCO JAVIER; CANTERO NÚÑEZ, Estanislao. *Antonio de Capmany (1742-1813). Pensamiento, obra histórica, política y jurídica*. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Percopo, 1993.
- FONTANA, Josep. «Estudi preliminar». A: A. DE CAPMANY. *Cuestiones críticas [...]*. Barcelona: Alta Fulla, 1988, p. 5-15.
- FORTEZA Y VALENTÍN, Guillermo. *Juicio crítico de las obras de D. Antonio de Capmany y de Montpalau. Memoria premiada [...] por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1857.
- GIRALT, Emili. *Ideari d'Antoni de Capmany*. Barcelona: Edicions 62, 1965.
- GLENDINNING, Nigel. «A note on the authorship of the “Comentario sobre El Doctor Festivo y Maestro de Eruditos a la Violeta, para desengaño de los Españoles que leen poco y malo”». *Bulletin of Hispanic Studies*, 43 (1966), p. 276-283.
- GRAU, Ramon. *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2006.
- «Pierre Vilar, Antoni de Capmany i la ‘gimnàstica mental’». A: *El (re) descobriment de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 197-215.

- GRAU, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «El pensament historiogràfic d'Antoni de Capmany: de la Il·lustració al romanticisme». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Actes*. Vol. II. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984. p. 589-596. [Reeditat dins VILAR, Pierre (dir.). *Història de Catalunya*. Vol. VIII. Barcelona: Edicions 62. 1990 (Antologia d'Estudis Històrics), p. 182-193]
- «Antoni de Capmany: el primer model del pensament polític català modern». A: Albert BALCELLS (ed.). *Història del pensament polític català, del segle XVIII a mitjan segle XX*. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 13-40.
- «Origen de la revaloració del gòtic a Barcelona: Capmany, 1792». A: A. CUBELES i R. GRAU (coord.). *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2003 (Barcelona Quaderns d'Història; 8), p. 143-177.
- «Antoni de Capmany i el primer discurs contra Campomanes». A: Josep Fontana. *Història i projecte social. Reconeixement d'una trajectòria*. Barcelona: Crítica, 2004, p. 539-550.
- HINA, Horst. *Castilla y Cataluña en el debate cultural, 1714-1939*. Barcelona: Península, 1986, p. 42-50 i 67-76.
- JURETSCHKE, Hans. *Los afrancesados en la guerra de la Independencia*. Madrid: Rialp, 1962.
- «La contestación de Capmany a Cadalso y su discurso de ingreso en la Academia de la Historia». *Revista de la Universidad de Madrid*, XVIII, 69 (1969), p. 203-221.
- LLUCH, Ernest. *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 35-55.
- LOPEZ, François. *Juan Pablo Forner et la crise de la conscience espagnole au XVIIIe siècle*. Bordeaux: Université de Bordeaux, 1976, p. 422-433.
- MARÍAS, Julián. *La España posible en tiempo de Carlos III*. Madrid: Sociedad de Estudios y Publicaciones, 1963.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino. *Historia de los heterodoxos españoles*. Tom III. Madrid: Imprenta de F. Maroto e Hijos, 1880-1881.
- ORTEGA COSTA, Antonio de P.; Díez TEJERINA, Sofía. «Catalanes en la colonización de Sierra Morena (Correspondencia entre Olavide y Capmany)». *Boletín del Ilustre Colegio Nacional de Economistas*, 43 (1964), p. 3-12.
- RAHOLA Y TRÉMOLS, Federico. *Los diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz*. Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de Caridad, 1912.

- RAVINA MARTÍN, M. «El testamento y codicilo de Antonio de Capmany». *Gades*, 16 (1987), p. 249-264.
- RUBIÓ Y ORS, Joaquín. «Nuevos y curiosos datos sacados del archivo de la Casa Lonja [...] acerca de D. Antonio de Capmany y de Montpalau». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, III (1880), p. 107-140.
- RUIZ Y PABLO, Ángel. *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*. Barcelona: Henrich y C., 1919, p. 235-249.
- SÁNCHEZ AGESTA, Luis. «La apología de los gremios de Capmany». *Archivo de Derecho Público* (Universidad de Granada), II (1949), p. 61-109.
- *El pensamiento político del despotismo ilustrado*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1953.
- SEMPERE Y GUARINOS, José. *Ensayo de una biblioteca española de los mejores escritores del reynado de Carlos III*. Tom II, Madrid: Imprenta Real, 1785, p. 132-144.
- SIMÓN DÍAZ, J. «Correspondencia de Capmany con Floridablanca y Llaguno». A: *Aportación documental para la erudición española*. Madrid: 1947, p. 8-13.
- TORRES AMAT, Félix. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer, 1836, p. 145-152.
- VALLS, Pablo. «Biografía de don Antonio de Capmany y de Montpalau». A: *Reseña de la función cívico-religiosa celebrada en Barcelona el 15 de julio de 1857 para la traslación de las cenizas de don Antonio de Capmany y de Montpalau, y su biografía*. Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús y Ramón Villegas, 1857, p. 77-130.
- VILAR, Pierre. *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, 1973, p. 83-171.